

Ta knjiga izhaja ob osemdesetletnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Sestavljajo jo osrednji »slovarski« del s 300 opisi besed tedna v obliki slovarskih sestavkov in raznovrstna spremna besedila, katerih jedro predstavlja jubilejni pregled dela inštituta in slovenističnega slovaropisja. Inštitut se s tem delom tako predstavlja ustvarjalno in hkrati stvarno.

Jezikoslovci se kot slovaropisci in raziskovalci jezika vsak dan, včasih vsako uro in minuto posvečamo novim in novim besedam ter povezavam med njimi – besede in odnosi med njimi so vedno v ospredju naših zanimanj in delovanja. To pa od nas zahteva, da smo do besed nepristranski. Prej ali slej naletimo na besedo, ki nam ni všeč, a jo moramo opisati z vso pozornostjo in ji odmeriti večji prostor, kot bi si želeli. In spet drugič se srečamo z besedo, ki bi ji zlahka posvetili ves svoj čas, pa jo moramo v skladu z metodologijo našega dela odpraviti s špartansko jedrnatostjo.

Zato smo na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU maja 2019 z velikim veseljem sprejeli možnost, da za tedensko rubriko časnika Delo izbiramo in komentiramo *besede tedna*. »Spoštovane sodelavke, spoštovani sodelavci,« sem tedaj zapisal v sporočilu, »naš inštitut je dobil priložnost, da promovira svoje delo v redni rubriki o besedah na 9. strani sobotnega Dela. Prav vse vas vabim, da pri tem sodelujete. Vzpodbujam vas, da se opogumite in predstavite svoj pogled na eno od slovenskih besed. Seveda pa je odločitev vaša in popolnoma prostovoljna.« Odziv je bil odličen. Zadal si smo, da bomo besede komentirali strokovno, a hkrati tudi osebno. V navodilih smo dokaj pogumno zapisali, da »omejitev ni«. Besede lahko opišemo poljubno: slovnično, šaljivo, etimološko, dialektološko, zgodovinsko, pravopisno, sociološko, leksikološko, terminološko, lahko tudi manj jezikoslovno in bolj kot družbeno mnenje jezikoslovca. Led sta prebila moja namestnika Nataša Gliha Komac in Janoš Ježovnik, nato pa smo se od tedaj do danes večkrat zvrstili tako rekoč vsi sodelavci in sodelavci inštituta.

Izkazalo se je, da smo ubrali pravo pot. Besede smo izbirali po njihovi aktualnosti in odmevu v javnosti. Zapisi o besedah tedna so nam omogočili združiti nepristranskost raziskovalca s čutenjem človeka, kritičnost intelektualca s humorjem pozornega motrilca življenja. Lahko rečemo, da smo si dali duška? Morda. A prav zato je nastal poseben »slovar«, ki poleg nezaznamovanega in nevtralnega opisa kar buhti od zaznamovanega. Imate ga v rokah. Poimenovali smo ga *Slovar časa*.

Jedrnemu besedilu te knjige, ki ga sestavlja 300 abecedno urejenih sestav-

kov o besedah tedna, smo dodali uvodna, vmesna in zaključna besedila, ki naše sestavke postavljajo v kontekst slovenskega jezikoslovja in bogate dejavnosti Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pri tem smo imeli v mislih zlasti širšo javnost ter osnovnošolsko in srednješolsko mladino. Dodatna kratka besedila prinašajo zapise o zgodovini in organizaciji inštituta, o zakonitostih izdelave slovarjev ter o pogostih vprašanjih in zmotah, ki se dotikajo slovaropisnega dela. Na kratko so popisani slovarji, slovnice in pravopisi slovenskega jezika od leta 1584 do danes, temu pa so dodane tudi razlage uporabljenih terminov, opisi omenjenih slovarjev in druge s slovaropisjem ali inštitutom povezane zanimivosti, na primer opis akcije *Beseda leta*.

Ko smo ob osemdesetletnici inštituta začeli pripravljati to knjigo, smo si želeli, da ne bi bila le zbirka zapisov, temveč tudi pričevanje o času, v katerem so nastajali. Leto 2019 je prineslo začetek rubrike o besedah tedna, leto 2025 pa njen knjižni odmev. Med tema letoma je bilo naše delo še posebej živahno – na raziskovalnem, slovaropisnem in tudi mednarodnem področju. Nekaj teh dosežkov želim v nadaljevanju na kratko deliti z vami.

Številke, ki jih navajam, niso bistvene same po sebi, so pa pomembne za stvarnejši občutek o razsežnostih našega dela. Zgolj v teh nekaj letih smo pripravili 445 izvirnih znanstvenih člankov in sestavkov, 162 samostojnih znanstvenih sestavkov v monografijah, sodelovali s 226 znanstvenimi prispevki na konferencah po svetu, pripravili 20 znanstvenih in 8 strokovnih monografij, 44 učbenikov različnih vrst, 59 slovarskih del in znanstvenokritičnih izdaj, 6 doktorskih disertacij, skupaj 2655 del vseh vrst; nova portala Franček, Franja in številne samostojne nove spletne strani (Besedomat, Pravopis 8.0, Knjige, Korpus 16, Pleteršnikova rokopisna zbirka zemljepisnih imen, interaktivni atlas slovenskih narečij *iSLA* in druge). Na portal Fran smo dodali 15 novih slovarjev in 5 povezanih spletnih zbirk ter redno posodabljali vse rastoče slovarje: skupaj smo dodali kar 181.810 novih slovarskih sestavkov. Na Terminologišče smo dodali 8 slovarjev ter 414 odgovorov na vprašanja strokovnjakov, v Jezikovno svetovalnico pa 1806 odgovorov na vprašanja splošnih uporabnikov.

Sodelovali smo pri sedmih večjih projektih, vpeti pa smo bili kar v 35 različnih raziskovalnih projektov. Posodobili smo način delovanja inštituta, ustanovili kolegij vodij oddelkov, ki omogoča hitrejšo izmenjavo informacij, ter zasnovali skupni način načrtovanja dela in poročanja o njem. Vzpostavili smo profesionalni fonolaboratorij za snemanje govora in presnemavanje analognih posnetkov, ki se uvršča med tehnološko najnaprednejše v Evropi. Ustanovili smo tudi Jezikovnotehnološki razvojni center, ki omogoča hitrejšo kroženje informacij ter zagotavlja boljšo in bolj usklajeno opremljenost inštituta.

Inštitut je v teh letih močno okrepil svoje mednarodne in medinštitucijske povezave, povečal objave v najuglednejših svetovnih revijah, med drugim smo organizirali srečanje vseh partnerskih inštitucij v okviru Ramovševega dneva leta 2022, srečanje Združenja evropskih nacionalnih ustanov za jezik EFNIL oktobra 2023 z množično udeležbo, mednarodno terminološko srečanje aprila 2024, mednarodni besedotvorni simpozij septembra 2024, praznovanje 10. obletnice ustanovitve portala Fran oktobra 2024 in mednarodno dialektološko konferenco aprila 2025, vsakoletno predstavitev naših portalov, ob tem pa skoraj vsak mesec zapolnili z gostovanjem v tujini ali sprejemom gostov iz tujine. Lahko rečemo, da danes dejavno sooblikujemo evropsko slovaropisno in splošno jezikovno politiko. Naše raziskave so tudi družbeno odgovorne, saj se redno odzivamo na potrebe jezikovnih uporabnikov, izvajamo raziskave, katerih rezultati so podlaga za oblikovanje slovenske jezikovne politike, dokumentiramo in raziskujemo ogrožena slovenska narečja, pouk slovenskega jezika in podobno.

Lotili smo se zahtevne izdelave več specializiranih programskih rešitev za potrebe inštituta (npr. *DIAtlas* za dialektologijo, program za pripravo terminoloških slovarjev, sistem za geslovniško bazo in za objavo skeniranega gradiva), vrste programskih rešitev za obstoječe in nove spletne strani ter digitalizacije bogatega inštitutskega gradiva. Dvignili smo raven delovanja uredništev in močno povečali število knjig v odprtem dostopu, v čemer smo na ZRC SAZU in tudi v Sloveniji med najuspešnejšimi.

Podali smo se na »lov za možgani« in v nekaj letih uredili redno sodelovanje s študentkami in študenti (leta 2025 z nami sodeluje prek 20 študentk in študentov), izmed katerih vsako leto pridobivamo nove mlade raziskovalce. Z razvejanim sodelovanjem v različnih projektih smo razširili tudi možnosti za sklepanje pogodb z zunanjimi sodelavci. Ob tem smo redno nagrajevali večje dosežke in zaposlenim zagotavljali vso potrebno opremo za delo. Prenovili smo nekatere dotrajane inštitutske prostore, spletne strani inštituta in pripravili novo celostno ureditev knjižnice. Kaj smo ob tem naredili vsebinskega, predstavljamo v uvodnih poglavjih te knjige.

Vse to smo zmogli kljub stalni finančni negotovosti z nenapovedanimi in nenapovedljivimi nihanji našega financiranja ob večkratni realni grožnji, da bomo morali ali odpuščati svoje sodelavke in sodelavce ter nižati (sicer zakonsko določene) plače – ali pa izklopiti svoje portale in prenehati z njihovim razvojem. Vodenje inštituta je bilo zato nenehno reševanje finančnih zapletov in kriz, a optimizma nismo izgubili. Upamo, da bo osemdesetletnica inštituta tudi na tem področju prinesla umiritev. Tudi zato je stik z vami, uporabnicami in uporabniki našega dela, toliko pomembnejši. Prav vsi na inštitutu se trudimo, da bi z najrazličnejšimi objavami, nastopi v medijih, pogovori in tudi z osebnim stikom redno gradili stik z vami ter s tem utrjevali znanje in poznavanje slovenskega jezika v vseh njegovih pojavnostih.

Raziskovanje slovenskega jezika ima več kot samo znanstvene razsežnosti. Načrtno in kontinuirano raziskovanje omogoča, da slovenski jezik ohranja pomemben položaj med sto, morda celo štiridesetimi najbolje opremljenimi jeziki na svetu. Dolgoročne temeljne raziskave slovenskega jezika so eno najstarejših osrednjih raziskovalnih področij v Sloveniji. Sistematično raziskovanje, izdelava temeljnih jezikovnih priročnikov in jezikovno svetovanje so podlaga za obstoj in razvoj slovarskih portalov, kot so Fran, Franček, Jezikovna svetovalnica, Terminologišče, Franja in drugi. Vse skupaj pa je neprecenljivega pomena za ohranjanje slovenskega jezika v sodobni večjezični družbi, za vzdrževanje ustrezne ravni učnega jezika v šolah, za javno in zasebno rabo slovenskega jezika, z vsem tem pa tudi za našo kulturno identiteto ter jezikovno in kulturno samozavest.

Odločitev, da svoje zapise izdamo v knjižni obliki, je sovpadla s pripravami na praznovanje osemdesetletnice našega inštituta. Težavno usklajevanje ter urejanje zapisov o besedah in uvodnih besedil je kot urednica prevzela Simona Klemenčič, v zadnji fazi smo besedila pregledali še znotraj inštitutskega kolegija, z znanjem pa so pri tej in drugi malenkosti na pomoč priskočili z vseh koncev inštituta. Kot že tolikokrat prej je tudi priprava te knjige pokazala, da smo utečena ekipa, ki z veseljem sodeluje ob vsaki priložnosti. Vsem sodelujočim v tej knjigi, avtorjem besed tedna, spremnih besedil in zlasti urednici se ob izidu knjige iz srca zahvaljujem. Delo vsakega posameznika je popisano v poglavju o avtorjih opisov besed. Časniku Delo se prijazno zahvaljujemo za dovoljenje za objavo besed tedna, podjetju Riko pa za nenehno pomoč celotni slovenistični skupnosti. Izdajo knjige je med drugim omogočila prav njihova prijazna donacija.

Verjamem, da bo ta knjiga z opisi in komentarji 300 besed postala in ostala tudi vaš slovar, ki ga boste večkrat z veseljem vzeli v roke in z njim skozi oči slovaropiscev opazovali del našega skupnega življenja s slovenskim jezikom in v njem.

Izr. prof. dr. Kozma Ahačič

znanstveni svetnik

predstojnik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU